

Soile Niiniskorpi

J.A. HOLLON *MIELIKUVITUS JA SEN KASVATTAMINEN* (1917)

Hollon kirja *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen* oli monessa mielessä vaativaa luettavaa. Hollon käyttämät vanhahtavat, mutta terävyydellään ja suoruudellaan yllättävät sanat ja asioiden kuvailut vaativat pysähtymään ja yrittämään miettiä asioita itse. Tekstissä käytetyt ilmaisut näyttivät minulle asioita uudenlaisesta näkökulmasta ja yhä edelleen ajankohtaiset kasvatuksen asiat tulivat sanotuksi toisella tavalla. Hollon ilmaisuihin mieltyneenä halusin jättää omaan tekstiini myös ilman sitaatteja Hollon käyttämiä termejä, vaikka olisin voinut käyttää synonyymeja tai sanoa asian omin sanoin.

Mielikuvituksen kasvattamisesta puhuessaan Hollo ilmaisee asioita tavalla, joka tuo mieleen puutarhanhoidon, maan viljelyn ja hänen ajatuksensa kasvatuksesta kasvamaan saattamisena. Hollo oksastaa ja huolehtii mielenpohjan kuohkeudesta.

MIELIKUVITUS JA SEN KASVATTAMINEN – edellinen osa

Kuvitteellisen hengenelämän historia

Juho Hollo kirjoittaa käyttävänsä mielikuvituksen käsitettä sellaisena kuin se esiintyy sielutieteen historiassa. Mielikuvitus on kokemuksellista psyykkistä toimintaa. Hän käyttää sanoja mielikuvitus, kuvittelu ja fantasia toistensa synonyymeina. Hollo toteaa, että kasvatuksen teoriassa mielikuvituksen käsitettä on tarkasteltu hyvin vähän, joten kasvatusta ei ole voinut käyttää sitä hyväkseen. Mielikuvituselämää tarkoittavat nimitykset ja käsitteelliset ovat vaihdelleet eri aikoina eri ajattelijoilla.

Mielikuvituskäsitteellä on tarkoitettu mielikuvia, jotka ovat ”tajunnassa esiintyviä havainnollisia sisältöjä”. Mielikuvituksen on sanottu olevan muistin kaltainen psyykinen toiminto. On pohdittu mielikuvien syntyä, säilymistä ja yhteenliittymistä. Mielenkiinto on lisäksi suuntautunut eri toimintojen välisiin arvoihin. Mielikuvitusta on pidetty muistiin verrattuna alempana ja toisaalta muistia valmistavana toimintona. Mielikuvituskäsite on tarkoittanut myös tieto-opillista ja eettis-metafyysistä asiaa, jolloin kuvittelu on merkinnyt sielunelämän ”pahaa periaatetta”, alinomaista totuudesta harhauttajaa. Lisäksi kuvittelu on ymmärretty syvimmäksi ja välittömimmäksi ”puhtaan henkisyden” toiminnaksi.

Hollo esittelee mielikuvituskäsitteen historiaa tuomalla esille mm. Platonin ja Aristoteleen käsityksiä kuvasta ja kuvittelusta. Hollon mukaan Platonin näkemys kuvasta on kielteinen. Kuva on välttämätön paha ja pettävä havainnollisuutensa vuoksi riittämätön väline tiedon hankkimiseen. Ilmiön takaiseen todellisuuteen pääsee parhaiten puhtaan käsitteellisen ajattelun keinoin. Kuvallinen ajattelu on vastakkaista käsitteelliselle ajattelulle.

Hollo kirjoittaa Aristoteleen korostaneen fantasian dynaamista puolta. Ajatukset tarvitsevat kuvallista ainesta. Aistimukset synnyttävät mielikuvien liikettä, joka kykenee käyttämään eri aistien kautta ihmismieleen tulevaa aineistoa. Aristoteles asettaa fantasian yhteyteen muistin, pyrkimykset ja toiminnan. Hän erottaa fantasian varsinaisesta ajattelusta. Fantasiaan kuuluu sellainen tiedollinen toiminta, joka voi yhtä hyvin olla valheellista kuin todellista.

Uusplatonisteista Plotinos piti fantasiaa ylempänä käsitteenä kuin muistia. Hänen mielestään mielikuvitus on henkinen ilmiö, jossa korostetaan sen kiinteää liittymistä emotionaalisen elämän ilmiöihin. Plotinokselle tajunta oli kokoava, synteettinen ilmiö, jossa kuva oli ajattelun välttämätön väline.

Augustinus teki muistista tärkeimmän henkisen ilmiön. Hän piti mielikuvitusta arvottomana, jopa turmiollisena, siihen liittyi siveellisiä vaaroja. Se oli aistimus- ja älyntoimintojen välimuoto. Älylliset asiat eivät esiinny kuvana, ne tulevat mieleen ilman havainnollistavaa välinettä. Muisti ei toimi mielikuvien avulla.

Hollo tuo esille useiden ajattelijoiden käsityksiä mielikuvituksesta ja eri näkökantojen välille syntyneitä erimielisyyksiä. Yksi kiista oli kysymys kuvattomasta, epähavainnollisesta ajattelusta. Descartesin mielestä kaikki se, mikä käsitetään ilman kuvaa, on puhtaan hengen sisältöä ja kaikki kuvan avulla käsitetty kuuluu mielikuvitukseen.

Kuvittelua on luonnehdittu mielikuvien nopeaksi ja vaihtelevaksi, hyvinkin löyhin perustein tapahtuvaksi yhdistelemiseksi, jonka päämääränä on miellyttävien kuvien syntyminen. Edellä kuvatulle käsitykselle vastakkainen on sellainen älyllinen suhtautuminen, jossa mielikuvat erotetaan huolellisesti toisistaan, ottamalla huomioon pienimmätkin vivahdukset, koska älyllisen suhtautumisen päämääränä on totuus ja järki, ei mielikuvituksen iloisuus.

Hollon mielestä kasvatustiede ja käytännön kasvatusta oppivat pitkien aikojen kuluessa näkemään kuvittelun ilmiöissä vain kielteistä. Korostettiin kuvittelun varjopuolia, sen kykyä johtaa syntiin ja erehdyksiin. Kasvattajan tehtävänä oli kitkeä pois huonot vaikutukset. Hollo toteaa, että kuvittelusta on kirjoitettu myös toisia käsitteitä käyttämällä, mainitsematta sanoja mielikuvitus tai kuvittelu. Monista mielikuvitukselle annetuista kielteisistä käsityksistä huolimatta kuvittelu on nähty pyrkimyksenä yhdistellä vapaasti sellaista, mikä on tekijälleen uutta. Sitä on pidetty toimintona, jossa ihmisen eri kyvyt voivat yhdistyä.

MIELIKUVITUKSEN PSYKOLOGIA

Fantasia ja imaginatio

Hollon mukaan vanhin länsimaisissa kielissä säilyneistä mielikuvitukselle annetuista nimistä on kreikan kielen sana *fantasia*, joka tarkoittaa valoa. Fantasia merkitsee näkyväksi tekemistä, näköä ja mielessä näkyvää, ts. mielikuvaa. Toinen mielikuvitusta käsittelevä sana on *imaginatio*, joka perustuu latinankieliseen sanaan *imago* eli kuva.

Hollo etsii vastausta, mihin psyykkiseen todellisuuteen nämä nimet viittaavat. Hän kirjoittaa, että kansanomaisessa merkityksessä mielikuvitus tarkoittaa henkilön tajunnassa ilmeneviä eloisia kuvia. Puhutaan henkilöstä, jolla on vilkas ja hyvä mielikuvitus. Muistia ja mielikuvitusta ei tuolloin eroteta toisistaan. Kansanomaisen käsityksen mielikuvitus liitetään lisäksi ongelman ratkaisuun. Sanotaan, että tietty ongelma on ratkaistavissa, jos henkilöllä on yhtään mielikuvitusta, jos hän osaa kuvitella. Päähuomio ei ole enää mielikuvien eloisuudessa, vaan mielikuvitus käsitetään älylliseksi toiminnoksi. Silloin muisti erotetaan mielikuvituksesta.

Mielikuvituselämä ja tunne-elämä liitetään läheisesti toisiinsa. Kuvittelu on uneksimista, haaveilua ja tunnelmointia. Mielikuvituksella viitataan myös tiedon ja tahdon toimintoihin. Toisinaan niitä pidetään toistensa vastakohtina ja toisinaan toistensa edellytyksinä. Hollo mainitsee myös

käsityksen mielikuvituksen ihmisestä, jonka mielessä on aina ”*haaveen harsokudelman, sitä kuvitteellista auteretta, joka saa esineet näkymään hänelle toisenlaisina kuin kirkkaan älyn ihmiselle.*” Hän toteaa, että kirkkaan älyn ihminen voi vaipua hetkeksi unelmiin ja hänen tajuntansa voi luisua asenteeseen, jota hänen on pakko nimittää mielikuvitukseksi. Kuvitteellinen tajunnantila eli mielikuvitus ilmenee siis psyykkisenä asenteena, jota kuvaavat toteamukset ’vaipua unelmiin’, ’havahtua ja herätä haaveistaan’ tai ’palata todellisuuteen’.

Mielikuvat eli havaintomielteet

Hollo kysyy, mikä on mielikuvien suhde havaintokuviin, muisti- ja yleismielikuviin sekä käsitteisiin ja ajatuksiin. Mitkä näistä muodostavat mielikuvituksen aineksen? Onko näillä kaikilla olemisen oikeutta sielutieteessä?

Hän kuvailee ja vertailee muistikuvan ja mielikuvan syntymistä. Aistihavaintojen eli havaintokuvien pohjana ovat tajuntaan kokonaisuudeksi sulautuneet aistimukset. Silloin kun alkuperäinen vaikutelma uudistuu tai vaikuttaa uudistuvan alkuperäisen kokemuksen kaltaiseksi, on kyseessä muistikuva. Sellainen kuva, joka osoittautuu alkuperäisestä havainnosta poikkeavaksi, mutta sisältää entisten havaintojen sulautumia, on mielikuva eli fantasia. Se on muuttunutta tajunnan sisältöä. Hollo mainitsee yleismielikuvat eli tyyppilliset mielikuvat. Niissä otetaan huomioon tietyn mielikuvaryhmän yleiset ominaisuudet, joiden perusteella syntynyt kuva edustaa koko ryhmää. Ajatukset ilmenevät epähavainnollisena eli kuvattomana tajunnan sisältönä, kuvattomana ajatteluna.

Kansanomaisen käsityksen mukaan aistihavainnot ja mielikuvat ovat toistensa vastakohtia. Havainto syntyy aistien välityksellä, mutta mielikuvassa aistitodellisuuden läsnäolo ei ole välttämätöntä. Mielikuva merkitsee vain mieleen piirtyvää tai maalautuvaa ’valheellista’ kuvaa. Useisiin tutkijoihin viitaten Hollo tuo esille erilaisia käsityksiä mielikuvista ja niiden tutkimisesta. On esitetty käsitys ’sisäisestä puheesta’ ja arveltu, että ajattelemme joko havainnollisin kuvin tai hiljaisen puheen muodossa. On puhuttu esine- ja sanakuvista, jotka eivät ole toistensa vastakohtia, vaan keskenään yhtä havainnollista tajunnan sisältöä.

Hollon mukaan mielikuvan ja muistikuvan välisiä suhteita on vertailtu. Mielikuvat ovat selvempiä, kirkkaampia ja intensiivisempiä kuin muistikuvat. Samoin ne ovat lähempänä aistihavaintoa ja sukeltavat esiin nopeammin ja kokonaisempina kuin muistikuvat. Mielikuvat esittävät jotakin uutta sellaisessa muodossa, jota ei ole eletty ja, joka ei voi tulevaisuudessakaan tulla havaituksi. Fantasiakuvilla on suuri merkitys muistamisessa. Muistikuvat muodostavat kuvitelmiä ytimen, mutta kuvina sinänsä ne eivät eroa toisistaan.

Hollo kirjoittaa mielikuvien yleistämisestä. Yksi konkreettinen kuva voi edustaa koko ihmiskuntaa. Yleistämisessä mielikuva ei muutu epämääräiseksi. Hän käyttää esimerkkinä kirkkorakennuksen ajattelemista. Ajatellessaan kirkkoa henkilöllä on mielessään selvästi tai hämärästi nähty jonkin erityisen kirkon kuva, mutta samalla hän tietää voivansa palauttaa lukuisten näkemiensä kirkkojen sarjan, jotka ovat mielessä valmiina nousemaan tajuntaan. Tuosta tiedosta ja valmiudesta johtuu näkemien kuvien edustavuus. Sekin on pelkkä mielikuva, joka saa kyseisessä tarkoituksessa yleismielikuvan tehtävän.

Hollo kirjoittaa mielikuvan esiintyvän tajunnassa monenlaisissa muodoissa. Toiset mielikuvalajit voivat menettää nopeasti havainnollisuuttaan ja niistä tulee pelkästään hämärinä häilähtäviä kaavioita. Ne menettävät kuvan luonteen muuttumalla vertauskuviksi, mutta siitä huolimatta ne edustavat niissä piilevää ajatusta. Mielikuvan havainnollisuus tai epähavainnollisuus ei määrää sen

merkitystä ja tarkoitusta. Sama mielikuva on eri asia staattisena, pysyvänä ilmiönä kuin toimintana.

Mielikuvaa tarkastelevan luvun lopuksi Hollo toteaa, että mielikuvituksen ja muun tiedollisen elämän aineksen muodostavat yksinomaan mielikuvat. Sanalla *aines* hän tarkoittaa ”fenomenologista vaarinottoa”, josta käsin tietoelemää tarkastellaan ja jonka täydennykseksi tarvitaan ”funktionaalisen dynaamista asennetta”. Mielikuva esiintyy tapahtumisena. ”Mieleenkuvautuminen” tarkoittaa mielikuvia, jotka viittaavat muistiin, ajatteluun ja mielikuvitukseen. Mielikuvitusta on Hollon mukaan tarkasteltava tajunnan tiedollisena ja älyllisenä toimintona.

MIELIKUVITUS ÄLYLLISENÄ TOIMINTONA

Mielikuvitus - havainto

Psykykinen todellisuus muodostaa yhtenäisen tapahtumisen, josta voidaan abstraktion avulla ottaa tarkasteltavaksi eri puolia, kirjoittaa Hollo. Hän jakaa psykologiset toiminnot kolmeen alueeseen: tietopuoliseen, tunteenomaiseen ja tahdolliseen. Tietoelemän alue jakautuu lisäksi mielikuvitukseen, havaintoon, muistiin ja ajatteluun. Jaottelun tarkoitus on selventää ja painottaa psykologisten toimintojen orgaanista yhteyttä. Vaikka psykyykinen todellisuuden jyrkkä osiin jakaminen on Hollon mielestä mahdotonta, hän muistuttaa, että on ratkaistava ne erityispiirteet, joiden perusteella mielikuvitusta pidetään omana älyllisenä toimintonaan.

Havainnoilla ja mielikuvilla on sekä toisistaan erottavia että yhdistäviä piirteitä. Havainnot syntyvät osaksi aistimusten ja osaksi entisten havaintojen jättämien mielikuvien yhdistymisestä. Mielikuvat täydentävät havaintoa. Toisiinsa mukautuvat kuvat pyrkivät yhdessä muodostamaan esineen kokonaiskuvan. Kokonaiskuva vuorostaan yhtenäistyy (assimiloituu) ja synnyttää illuusion.

Hollo esittelee Wilhelm Wundtin mielikuvitusteorian, jonka mukaan todellinen kolmiulotteinen muoto ei herätä yhtä väkevää tunnevaikutelmaa kuin mielikuvituksen myötävaikutuksella syntynyt kuva. Kyseessä on havaintoon eläytyminen. Illuusiokuvan luomisessa katselija tuntee toimivansa itse mukana ja todellisen esineen havainnointi on illuusiokuvan luomista passiivisempaa. Hollo kysyy, onko havaintoa yleensä pidettävä mielikuvitustoimintona ja onko olemassa havaintoja, joita voi pitää kuvittelun toimintoina.

Mielikuvituksen merkitys havainnolle voi Hollon mielestä olla turmelevaa tai täydentävää. Havainto voi pintapuolisesti hipaista ihmistä, synnyttää uutuuden tunnetta, valheuuuutta. Havainto voi ilmetä tyhjentävänä aistisena elämyksenä, ”aistianalogioiden laajentamana havaintosinfoniana”. Mielikuvitus ja tottumus ovat toistensa vastakohtia. Tottumus on tuhoisin havainnon kalventaja. Totunnaiset miellelyhtymät, taipumus abstraktiin sana-ajatteluun ja kaavoittelevaan symboliikkaan tlysyttävät ihmistä. Hänestä voi tulla kykenemätön antautumaan vaikutelmille.

Hollo lisää, etteivät havainnon parhaat muodot synny ainoastaan mielikuvituksen antamien lisien avulla. Havainnossa itsessään on lukemattomia terävyysasteita. Kirkas ja syvälle tunkeutuva havaitseminen on omiaan houkuttelemaan esille toimintoja, joita pidetään kuvitteluun kuuluvina. Esimerkiksi taiteilija muuntelee havaitsemaansa liioittelemalla ja yksinkertaistamalla. Kyseessä on havainnon produktiivisuus, tuotteliaisuus. Se, mikä havainnossa on tuottavaa, tulee havainnon

ulkopuolelta, lähinnä mielikuvituksesta. Havainto on Hollon mielestä parhaimmassakin tapauksessa heijastelua. Mielikuvitus vapauttaa havainnon passiivisesta heijastelusta ja antaa sille tuottavan toiminnan luonteen. Havainto on samalla tavalla tärkeä mielikuvitukselle. Molemmat toiminnot esiintyvät parhaissa muodoissaan kiinteästi toisiinsa liittyvinä ja toisiaan edellyttävinä.

Mielikuvitus - muisti

Hollo selventää muistin ja mielikuvituksen suhdetta. Jos mielikuvitusta määritellään muistin taustaa vasten, on otettava huomioon muisti-sanana eri merkitykset. On tarkasteltava mieleen painamista (painuminen), mielessä säilyttämistä (säilymistä), mieleen palauttamista (palautuminen) ja tunnistamista. Hollo toteaa, että aiempien käsitysten mukaan muistin arveltiin aina palauttavan vanhaa jo tajuttua, entistä tajunnan sisältöä sellaisenaan eli muuttumattomana. Toisten, uudempien käsitysten mukaan tajunnan sisällön sellaisenaan palauttaminen on pelkkä looginen abstraktio eikä psyykinen tosiasia. Alkuperäisen elämyksen ja toiston hetkiä erottaa toisistaan kappale ihmisen sisäistä historiaa, joten kaikessa mieleen palauttamisessa tapahtuu muuntumista. Mieleen palauttamisen käsitteen avulla ei voi jakaa muistin ja mielikuvituksen alueita, koska se tekisi väkivaltaa psyykkiselle yhtenäisyydelle.

Mielikuvitus erkaantuu muistitoiminnoista, koska muistin ilmiöt piirtyvät menneisyyden taustalle. Mielikuvitus ei tunne sellaisia rajoituksia, vaan se liikkuu niin menneessä kuin tulevassa ajassa. Muisti voi liikkua omista määräytyisissä rajoissaan suuntaan jos toiseen. Hollo toteaa, että muistilla on psykologinen ja biologinen taipumus säilyttää ja toistaa yleensä tottumuksen piiriin luettavia ilmiöitä. Mielikuvitus on puolestaan kaiken totunnaisuuden vastakohta ja perustuu taipumukseen, jonka päämääränä on muunteleminen ja uudentaminen.

Muisti ja mielikuvitus ovat määriteltävissä suhteessa toisiinsa. Ne voivat olla ankaran vastakkaisia, mutta toisaalta ne sopeutuvat toisiinsa, kietoutuvat yhteen ja toimivat toistensa eduksi. Hollo ottaa esille näkemyksen muistin mielikuvitusmuodosta, reproduktiivisesta kuvittelusta sekä kuvittelun piirissä olevasta samankaltaisesta raja-alueesta, mielikuvituksen muistimuodosta. Produktiivisena, tuottavana toimintana mielikuvitus ei merkitse uusien elementtien, vaan uusien yhteyksien luomista. Konkreettisesti henkisesti tapahtumisessa muistin ja mielikuvituksen raja lieventyy ja ehdottoman rajan sijalla on aukoton siirtyminen alueesta toiseen.

Mielikuvitus - ajattelu

Hollo kirjoittaa kuvittelun ja ajattelun olevan toisiaan lähempänä kuin kuvittelun ja muistin. Hän esittelee muistin ajattelutoiminnon. Se tarkoittaa toimintaa, jossa uusien ajattelutapojen avulla pyritään täyttämään syntyneet muistiaukot, jotta päästäisiin tiettyyn tavoitteeseen. Hollon mielestä sellaisessa tapauksessa, jossa ajattelu ja muisti toimivat rinnakkain voi selvästi erottaa kumpaa suuntautumista myöten tulokseen on päästy. Ajattelu on eräänlaista rajoitettua haaveilua. Kuvittelun ja ajattelun alueet peittävät toisensa, jolloin ajattelun uudet yhdistelmät ovat reproduktion vastakohtia.

Ajattelun ja kuvittelun erikoispiirteitä pohdittaessa on Hollon mielestä tarkasteltava tarkkaavaisuuskäsitettä. Hän esittelee kaksi tarkkaavaisuuden lajia. Keskittyvä tarkkaavaisuus johtaa syvälliseen vaikutelmien ja mielikuvien erittelemiseen eli älylliseen analyysiin. Jakautuvan tarkkaavaisuuden varassa vaikutelmat ja kuvat päätyvät kokoamiseen eli älylliseen synteysiin.

Jakautuessaan tarkkaavaisuus hallitsee samanaikaisesti laajaa aluetta. Samanaikaisuus on hyvin nopeiden peräkkäisilmiöiden sarja, jossa asiat ilmenevät ikään kuin yhtäaikaisesti. Tämä johtaa siihen, ettei mielikuvia voi käsitellä analyyttisesti. Syntyy analogioita, mielikuvituksen ilmiöitä. Nämä ilmiöt eroavat loogisista yhdistelyistä jopa niin, että mielikuvituksen yhdistelmät ovat epäloogisia, mutta eivät välttämättä loogisuuden vastaisia, vaan erikoisen kuvittelulogiikan mukaisia. Kuvittelussa mielikuvaisältö ei kalpene pelkäksi merkkijärjestelmäksi, vaan säilyttää eloisuuden, josta jakautuvan tarkkaavaisuuden avulla syntyy uusia yhdistelmiä. Kuvittelu ei ole epätodelliseen suuntautuvaa haihattelua.

Hollon mukaan käsittäminen-sanan etymologinen merkitys ”käteen saaminen, tavoittaminen” sopii erottamaan kuvittelun ymmärtämisestä. Ymmärtämisellä Hollo tarkoittaa älyllistä, loogista ajattelua. Kuvittelu on etsimistä, erikoisen nopean löytämisen vuoksi. Kun ajattelu tyytyy jatkuvaan haeskeluun, niin mielikuvitus ennakoiden tavoittaa tuloksen, olipa se tieteen tai tunteen vaatimusten mukainen. Hollo varoittaa yksipuolisen kuvittelun vaarasta, henkisestä haihattelusta, jossa syvämielisyys voi vaihtua pintapuolisuudeksi. Nerokas välkehtimisen tavoittelu ja vankat ajatussuunnat hajoavat sekä elinvoimaiset mielikuvayhdistelmät mekanisoituvat tottumuksiksi ja muistiksi.

Ajattelun ja kuvittelun käsitteiden välillä on ero, mutta silti ne liittyvät läheisesti toisiinsa. Tiedollisen elämän saavutukset ovat syntyneet ajattelun ja kuvittelun yhteisvaikutuksesta. Mielikuvitus ja ajattelu ovat toistensa välttämättömiä täydennyksiä, älyllisen kokonaistoiminnan kaksi eri tekijää. Mielikuvituksen tuottavuus ei merkitse varsinaista luovaa toimintaa, eikä se ole ainut henkinen toiminto, joka kehittää ja muovaa niitä aiheita, jotka mielikuvitus väläyttää esiin. Nerokas alkunäkemyks on tavallisesti kuvittelun luoma, mutta se vaatii pitkälistä muovaamista, harkitsevaa ajattelua, muistin ja havainnon sekä henkilön koko psykofyysisen tarmon jännittämistä.

Mielikuvitus älyllisenä toimintona eroaa selvästi havainnon, muistin ja ajattelun alueista. Sen erikoispiirteenä ilmenee uusien yhdistelmien synnyttäminen ja totunnaisuudesta irtautuminen. Siihen sisältyy sekä orgaaninen omaehtoinen kasvaminen että synteettinen keksiminen, jakamattomaksi psyykkiseksi todellisuudeksi sulautuminen.

MIELIKUVITUKSEN YHTEYDESTÄ TUNNE-ELÄMÄÄN

Taiteilijan rytmi, haltioituminen ja harkinta

Tunne-elämää tarkastelevan luvun alussa Hollo toteaa, että emotionaalinen psyykkinen kokemus rajoittuu välittömään elämykseen, joten sitä ei voi kuvailla mielikuvina kuten älyllisiä toimintoja. Tunteen ja tahdon kokemukset eivät palaudu kuten mielikuvat. Tunteen uudentuva luonne erottaa sen tahdon toiminnoista, johon kuuluu totunnaisuus. Tunteella on kiinteämpi suhde minään, koska tunne ilmaisee vaikutelmien omakohtaista arvoa kokijalleen. Tunne-elämä liikkuu mielihyvän ja mielihänen alueilla.

Hollo kysyy, liittyykö mielikuvitus läheisesti tunne-elämään, kuten yleisesti otaksutaan. Monien taiteilijoiden kuvaukset viittaavat kuvittelun yhdistelevän toiminnan pohjautuvan tunne-elämään. Runoilijat puhuvat rytmistä, joka aluksi aaltoilee mielessä. ”Rytmi on tunteen keinuntaa, josta voi kehittyä myrskyinen affektitila tai tunnelman hiljaisena väräjävä sointurikkaus”, joka pukeutuu kuvien ja sanojen muotoon. Hollon mukaan Nietzsche on kuvaillut taiteellista työtä todelliseksi

haltioitumistilaksi ja Poe puolestaan on sanonut taiteilijan luovan työn etenevän harkinnan, haparoinnin ja epäröinnin kautta.

Erilaiset ja eri asioihin kohdistuvat tunteet

Hollo luokittelee tunnetiloja. Muodolliset tunteet ilmentävät henkisen elämän yleistä luonnetta. Aistilliset tunteet liittyvät aistimuselämän tapahtumiin. Aatteelliset eli ideatunteet jaetaan henkisiin ja kulttuuritunteisiin. Aatteellisiin tunteisiin kuuluvat myös mielikuvaelämään liittyvät tunteet, jotka puolestaan jakautuvat intellektuaalisiin, esteettisiin, eettisiin ja uskonnollisiin tunteisiin. Tunteita ryhmitellään lisäksi sen perusteella, mihin tunne kohdistuu.

Autopaattisten eli minäkohtaisten tunteiden keskeinen ongelma on minä-käsite, henkilön kokemusperäinen minä. Aineellisen minän keskeinen osa on henkilön ruumiillinen olemus. Sen luonnollinen laajeneminen tapahtuu hitaan kasvamisen tietä. Sosiaalinen minä tarkoittaa yksilön tietoisuutta omasta merkityksestään ja suhteistaan toisiin ihmisiin. Sitä kannattelee tietopuolisen aineksen ohella vähitellen kiteytyvä itsetunto, kokonaistunne. Henkiseen minään kuuluu nykyhetken ja muistin säilyttämä tajunnanelämän konkreettinen sisältö.

Sympaattiset eli myötätunteet kohdistuvat toisiin. On tärkeää saada selville onko sympaattinen tunne alkuperäinen, omalaatuinen tuntemistapa vai jonkinlaista opittua, naamioitua suhtautumista. Vain omakohtaisesti koetun ilon, surun, tuskan jne. pohjalta voivat kehittyä sympaattiset mielenliikkeet. Tunteen harjoitus tapahtuu minän piirissä. Hollo kirjoittaa, että minän luonnollinen laajeneminen johtaa siihen, että alamme tuntea ympäristömme kohtaloja ominamme, jolloin minäkohtainen tunne osoittautuu alkuperältään sympatian heimolaiseksi. Sympatia ilmenee vasta silloin, kun minän piirin ulkopuolelta saadut vaikutelmat herättävät myötäelämistä. Sympatian ongelma muuttuu sympaattisen ymmärtämisen ongelmaksi.

Myötätunto on havainnon ja kuvittelun synteisiä. Voimakas ja kestävä myötätunto lisää henkilön sympaattista kykyä, intensiteettiä ja laajuutta. Se on uudenlainen elämys, joka ilmenee yhtä oleellisenä sympatiassa ja kuvittelussa. Sympaattisen tunteen pohjana voi olla myös tottumus. Silloin on kyse minäkohtaisesta tunteesta, jota inhimillinen sympatia usein on. Sympatia varsinaisessa merkityksessään on tuottavaa toimintaa, jonka eloisana pysyminen edellyttää kuvittelutoimintojen virkeyttä, kykyä analogioiden, uusien yhdistelmien ja ennakoimisen avulla siirtyä oman minän rajojen ulkopuolelle. Minän ja toisten olioiden välinen vastakohtaisuus lievenee ja silloin silloittuu se ”olevaisuuden suurimmaksi sanottu juopa.” Autopaattisia ja sympaattisia tunteita olisi Hollon mielestä sopivampaa kutsua todellisuustunteiksi.

Eettisyys

Ihanteelliset tunteet kohdistuvat emotionaaliseen tilaan, jolla on itseisarvo esteettisessä, eettisessä ja uskonnollisessa elämässä. Tunteen ihanteellistuminen edellyttää henkisen kulttuurin avulla saavutettavaa todellisuusvaikutelmien määräysvallasta vapautumista. Todellisuuden ja arvojen maailman ero on suhteellinen. Totuuden aate on tunteiden jalostumisen ja jalojen tunteiden väkevimpiä välineitä. Totuus älyllisenä ihanteena ilmenee ymmärryksen totuutena, joka löytyy tunnetulta jo ennestään olevana olleelta alueelta. Totuus älyllisenä ihanteena ilmenee myös keksittynä, tuotettuna, kuvittelun totuutena, joka saattaa muovata uudelleen sitä, mitä ymmärrys on oppinut käsittelemään samalla kertaa sekä todellisuutena että totuutena.

Eettisten tunteiden otaksutaan usein tarkoittavan totunnaismoraalin nojalla tapahtuvaa hyväksymistä tai paheksumista, jossa ei tarvitse ilmetä minkäänlaista todellisen ihanteellisen tunteen piirrettä. Emotionaalisia toimintoja on korvaamassa totumuksen lujittamat älylliset toiminnot. Minäkohtainen tunne paisuu helposti mielenliikutukseksi ja saa toimia eettisten tunteiden sijaisena. Hollo toteaa, että siveellinen närkästyminen on usein minäkohtaista lajia.

Esteettisyys

Esteettisten tunteiden kohdalla mielikuvituksen merkitys lisääntyy. Kuvittelu ja tunne liittyvät kiinteästi toisiinsa. Hollo puhuu taiteen, esteettisen ja tunteiden välisestä suhteesta. Aito taide houkuttelee esiin oikeata esteettistä reaktiota ilmaisemalla itsepintaisesti tunnetiloja, joita ei kuka hyvänsä voi käyttää minäkohtaisen mielihyvän tai mielipahan säiliönä. Ne on elettävä. On rohkeasti hylättävä todellisuus sellaisena kuin se näyttäytyy ”keskinkertaiselle näkemykselle esteettisesti kuolleina hetkinä”. Esteettinen elämys syntyy todellisuudesta irtautumalla. Todellisuusvaikutelma on esteettisen tunteen välttämätön ehto. Esteettisessä elämyksessä todellisuusvaikutelma muovautuu vapaasti, niin että ilmaisua etsivä tunne löytää siinä leponsa, todemman vastineensa kuin mitä todellisuus voi tarjota. Kuvittelun tehtävänä on vapaa tuottaminen, keskinkertaisen näkemyksen latteuden yli kohoaminen, annetun todellisuuden jatkuva uudentaminen.

Hollo ottaa esille näkemyksen, jonka mukaan esteettinen elämys ja taiteellinen suoritus saattavat sopia myös huonosti yhteen. Taiteellinen luomistyö vetoaa tahtoon ja tarmoon. Taiteellinen luominen voi tuottaa kärsimystä sellaisille henkilöille, joille luonto on lahjoittanut väkevät ja vuolaat esteettiset voimat ja tunne-elämän sekä rikkaan mielikuvituksen, mutta heidän taiteellinen kykynsä ja tarmonsä eivät ole yhtä vahvat kuin esteettisen elämyksen laatu.

Uskonnollisuus

Uskonnollisen elämän alue mainitaan Hollon mielestä usein eettisen yhteydessä. Kun siveellisyys johdetaan uskonnollisuudesta tai uskonnollisuus sisällytetään eettisyyden piiriin, seurauksena on käsitteiden hämmennys. Psykologiseen näkemykseen viitaten Hollo mainitsee eettisen ja uskonnollisen erottuvan selvästi toisistaan. Eettisyys rakentuu tahdon ja ymmärryksen varaan. Eettisyydellä on läheinen suhde todellisuuden maailmaan, jossa inhimilliset suhteet ovat konkreettisesti muodossaan siveellisyyden tärkein alue.

Uskonnollisuus on tunne-elämään pohjautuva tosiasia. Uskonnolliselle elämälle ja esteettiselle elämälle on yhteistä todellisuudesta vapautuminen. Jalostuneessa muodossaan sekä minäkohtaisten että toisiin kohdistuvien tunteiden yläpuolella liikkuu todellinen ihanteellinen emotio. Se on määritelty joko yli-inhimillisten yhteyksien tunteeksi tai sellaiseksi kosmiseksi elämäntunnoksi, jossa yksilö kokee pääsevänsä välittömän elämyksen avulla koskettamaan ajatuksella saavuttamattoman olevaisuuden ydintä. Hollo toteaa, että uskonnollisuuden nimellä ilmenee myös toisenlaista älyllistä toimintaa, jumaluusopillisen tiedon tarkastelua, jonka harjoittamisesta voi olla uskonnolliselle elämälle vain vahinkoa, sillä todellisen uskonnollisuuden pohja on tunne-elämässä.

Tunne-elämän luokitusten jälkeen Hollo esittää mielikuvituksen määritelmän. Mielikuvitus on tunteen kannattelemaa älyllistä toimintaa, jonka luonteenomaiset piirteet, tuottavuus ja omaehtoisuus, ovat tunne-elämän suoranaista vaikutusta. Mielikuvituksen kannattelema tunteen älyllinen toiminto päättyy älylliseen synteisiin, uusien yhdistelmien muodostumiseen. Tunne ja mielikuvitus ovat erottamattomasti toisiinsa kiertyviä psyykkisiä toimintoja.

Kuvitteellisuus

Mielikuvituksen asennetta eli kuvitteellisuutta on Hollon mukaan käsitelty kaunokirjallisuudessa ilman psykologian oppisanoja. Ihmetellen on kuvailtu sitä uutta valaistusta, joka lankeaa harvinaiselta tunteen elämyksen ylle. Tälle elämykselle on ominaista väkevä tunteen nousu ja samanaikainen äärimmäisen nopea ja uudenlainen mielikuvien esiin välähtely. Emotionaalisesti onnellistuttavaa hetkeä korostaa erityisen voimakas synteisiä tavoitteleva älyllinen nopealiikkeisyys.

Hollo käsittelee kuvitteellisuuden yhteydessä myös intuitiota. Hän arvostelee Hans Larssonin teoriaa, jossa mielikuvitus ja intuitio erotetaan toisistaan. Larssonin teorian mukaan intuitiivinen tajuaminen on hienostunutta loogista ajattelua, jolle on ominaista pakoton älyllinen tila. Intuitiivinen kuvittelu ei pakene todellisuutta, vaan se auttaa pitämään todellisuuden koossa niin, että todellisuus tulee käsitetyksi yhdellä kertaa. Mielikuvitus on parhaimmassakin muodossa yksi intuitiivisen elämän monista välineistä eikä edes sen lähin sukulainen.

Edellä kuvailussa teoriassa esitetyt intuitiivisen elämän piirteet kuten älyllinen nopealiikkeisyys, kehittyneet yhdistelyvoimat, tunnelman rikkaus ja elämyksen uutuus ovat Hollon mielestä tulleet jo määritellyiksi mielikuvituksen tunnusmerkeiksi. Hollon mukaan intuitio on mielikuvitusta.

Hollo kirjoittaa, että kuvitteellisuus voi myös etäännyttää todellisuudesta. Tunne ja elämys voivat jäädä irralliseksi tunnelmoinniksi, jonka tuottama hetkellinen mielihyvä peittää harhailevan tunnelmoinnin auttamaton löyhyyttä ja vitaalista merkityksettömyyttä. Kuvitteellisuus ja loogisesti erittelevä diskursiivisuus on saatettava tasapainoon. Miten sellainen tasapainotila voidaan saavuttaa tekemättä väkivaltaa puoleen tai toiseen? Miten mainittujen eri asenteiden välinen vuorovaikutus voidaan saattaa henkiseksi tasapainoksi? Kysymyksessä on ongelma, joka Hollon mielestä ei kuulu psykologian piiriin, vaan viittaa kasvatustieteeseen.

MIELIKUVITUS JA SEN KASVATTAMINEN – jälkimmäinen osa

Lapsen vilkas mielikuvitus

Hollon mielestä lapsuus ei ole mielikuvitusikä vaan paremminkin kuvittelun puutteen ikäkausi. Hän perustelee käsitystään viittaamalla useisiin teoreetikoihin. Esimerkiksi Ernst Meumann, William Stern ja Bertil Hammer ovat tutkineet ja kirjoittaneet mielikuvituksesta. Mielikuvitusta käsittelevissä teorioissa on esitetty ajatuksia, joiden mukaan lapsen kuvittelu on passiivista ja suunnittelematonta mielikuvaleikkiä. Se on kritiikitöntä, haaveellista ja pelkkään toistamiseen taipuvaista, eikä siten voi olla samanarvoista kuin taiteilijan ja tiedemiehen kypsä ja todella tuottava mielikuvitus. Lapsen fantasiaa on pidetty illusionismina. On ajateltu, ettei lapsi kykene tai tahdo erottaa kuvitelmaa objektiivisesta todellisuudesta. Toisaalta kuvittelun on sanottu

tietoisesti käytettynä olevan mieltämistoiminnan voimaa ilmaiseva ja korkeita kuvittelun muotoja luonnehtiva myönteinen ominaisuus.

Hollo arvostelee sellaisia kokeellisen psykologian menetelmiä, joita ei ole alun pitäen suunniteltu kuvittelutoimintojen tutkimiseen. Mainittujen kokeiden teoreettisia lähtökohtia hämmentää epävarmuus. Jokaisella kokeentekijällä on oma mielikuvituskäsitteensä. Se, mikä on ennakoita määritelty käsitteeseen kuuluvaksi, löytyy tavallisesti myös kokeen tuloksista. Toinen otaksuu mielikuvituksen merkitsevän mielikuvia, ja *”vaivautuu poimimaan tuhansista ainekirjoitelmista näkö-, kuulo-, tunto- ym. kuvat järjestellen niiden lukumääriä oppilaiden iän mukaan graafillisiksi taulukoiksi ja luullen siten esittävänsä ’mielikuvituksen kehittymistä kouluaikana’; toinen käsittelee kuvittelua keksintänä ja piirtää samanlaisista – ja miksei samoistakin – kirjoitelmista valitsemiensa kekseliäisyysmomenttien nojalla aivan toisensuuntaiset kehitysviivat jne.”*

Hollo kirjoittaa, että fyysisen ja psyykkisen kehityksen tutkiminen määrällisesti on riittämätöntä ja virheellistä. On otettava huomioon laadullisia seikkoja, jolloin ikäkaudet ilmenevät omalaatuisina ja suhteellisen itsenäisinä kehitysvaiheina. Hän arvostelee psykologisen kehityksen ajallista määrittelyä fyysisen kehityksen ilmiöillä, ”hammassadon ja sukupuolisen murroskauden alkamisajoilla.”

Lapsen mielikuvituselämän tutkijat ovat päätyneet keskenään hyvinkin vastakkaisiin tuloksiin. Asia on Hollon mielestä ymmärrettävissä, kun otetaan huomioon mielikuvituskäsitteen määrittelyssä tavattavat erot. Suurimpana erona on se, että toisaalta mielenkiinto suunnataan pääasiassa mielikuva-ainekseen (staattinen eli fenomenologinen näkökanta) ja toisaalta kiinnitetään huomiota kuvittelulle ominaiseen toiminnolliseen luonteeseen (dynaaminen eli funktionaalinen näkökanta).

Mielikuvituksen puutetta ja kuvittelun köyhyyttä

Hollo esittää yhteenvedon lasten mielikuvaston tutkimisesta. Lasten mielikuvasto on köyhempi kuin aikuiset otaksuvat. Lasten mielikuvaelämää on sanottu konkreettiseksi, hyvin havainnolliseksi ja eloisaksi. Edellä mainittuihin ominaisuuksiin on lisäksi liitetty käsitys lasten mielikuvien yksilöllisyydestä. Täysikasvuisen mielikuvien on kuitenkin todettu olevan rikkaampia ja vivahteikkaampia kuin lapsen. Aikuinen voi keksiä kalpeastakin kuvasta lukuisia yksityiskohtia. Lapsi puolestaan havaitsee kuvassa ’silmiinpistäväksi’ yleensä jonkin epäoleellisen piirteen.

Lapsen mielikuvitusta on tarkasteltava ja arvioitava älyllisenä toimintona. Mielikuvaston sijaan on parempi valita tietöelämän asiat, joita ovat mm. tarkkaavaisuus ja havainto. ’Tahallinen ja tahaton’ sekä ’keskittyvä ja jakautuva’ tarkkaaminen on erotettava toisistaan. Tarkkaaminen voi olla laadultaan häilyvää ja hetkellistä, ts. rauhattomasti ja pintapuolisesti asiasta toiseen siirtyvää tai vakavaa ja kestävä, häiriytymättä kohteeseensa syventyvää. Lapsi on havaintoelämässään luontainen impressionisti. Hän käsittää todellisuuden sellaiseksi kuin se kulloinkin hänen aistimustensa mukaisena ilmenee. Taiteilijan impressionismiin verrattuna lapsen impressio on kokonaan sattuman varassa. Aistimusten tuoreuden ja vaikutelmien eloisuuden vuoksi lapsen havainnot ovat taiteellisen tajuamisen sukua.

Illusionismin avulla voi kuvailla lapsen tarkkaavaisuus-, havainto- ja mielikuvaelämän piirteitä. Hollo haluaa pitää illusionismin ja mielikuvituksen toisistaan erillään. Lapsen illusionismin ominaisuuksia ovat häilyvä tarkkaavaisuus, fragmentaariset havainnot ja mielikuvaston puutteellisuus. Aistimusten vireys ja niiden tunnevoima pitävät illusionismia elossa. Toiminta, jossa lapsi käyttää puupalasta vuoroin pallona, päähineenä ja rahana ei Hollon mukaan edellytä

mielikuvituksen yhdistelevää toimintoa. Lapsi on todella näkevinään esineen milloin missäkin muodossa. Lapsella ei ole tietoa illuusiovaikutelman epätodellisuudesta. Hän voi leikkiä kaikella todellisuudella, myös omilla illuusioillaan. Lapsen illusionismissa pyrkii esiin myönteistä ainesta, jonka avulla hän täydentää maailmankuvaansa.

Leikkivä lapsi

Hollon käsitysten mukaan leikkimistä ei voi selittää viittaamalla kuvitteluun. Toisaalta kuvittelukäsitteen määrittelyminen leikkitoimintojen nojalla on edellisen kaltaista näennäistodistelua. Hollo esittelee muutamia leikin teorioita ja leikin ominaisuuksia. ”Toivutteluteoriassa” asetetaan vastakkain työ ja leikki. Silloin kun työn väsymys ei ole niin ankaraa, että tarvitaan unta, houkuttelee leikki tarjoamaan toimeliasta lepoa.¹ Hollo toteaa, ettei lapsen elämässä yleensä ole työn ja leikin ristiriitaa. Lapsi leikkii pitkin päivää odottamatta väsymystä yllyttäjäkseen.

Leikki ja taiteen ilmiöt on asetettu toistensa yhteyteen.² ”Täydennysteorian” mukaan lapsen leikki muistuttaa täysikasvuisen huvittelua, olipa se luonteeltaan urheilullista tai esteettistä. Yksipuolinen työ ei tyydytä kaikkia aikuisen toiminnallisia tarpeita, vaan vaatii täydennystä leikinluontoisesta vapaasta toiminnasta. Lapsen ja aikuisen leikissä ilmenee omituinen, vaaraton ja pakoton elämänmahdollisuuksilla kokeileminen.³ Hollo kirjoittaa, että täydennysteoria ei puolla leikin ja mielikuvituksen otaksuttua sukulaisuutta. Monien leikkiä tutkineiden havainnot viittaavat siihen, että leikkielämykset muodostavat kuvittelun ohella oman ja sille suurelta osin vastakkaisen alueen. Hollo toteaa, että leikille on ominaista sen traditionaalisuus, konservatiivisuus ja rituaalinen tarkkuus, jota oikea leikki aina noudattaa. Leikki on jäljittelyä. Leikissä jäljitellään ja uskollisesti noudatetaan olemassa olevia leikkejä. Useat perinteiset leikkimuodot ovat syntyneet jonkin todellisessa elämässä havaitun toiminnan jäljittelystä. Leikkitoiminta edellyttää traditionaalisen ja jäljittelevän luonteensa vuoksi pitkälle menevää mekanisointumista. Leikki onnistuu, ’käy’ sitä paremmin, mitä koneellisemmin se tapahtuu, mitä vähemmän vaivannäköä ja häiriötä siihen sisältyy. Edellä mainitut leikin ominaisuudet ovat kuvittelun suoranaisia vastakohtia. Kuvittelu pyrkii uuden luomiseen, väistää vanhoja ajattelutottumuksia, se on yksilöllistä ja ilmenee älyllisesti rikkaana synteettisenä toimintona. Mielikuvitus ja kuvittelu ovat leikkitoimintoon nähden suorastaan häiritseviä seikkoja. Leikkitoiminnot omalta osaltaan muovaavat kuvittelulle otollista mieltä. Leikin yleinen kasvatuksellinen merkitys on tässä mielessä erittäin suuri.

Lasten taide – osoitus mielikuvaston köyhyydestä

Hollon mielestä lapsen mielikuva- ja kuvitteluelämän tarkasteleminen ja leikkitoimintojen yksityiskohtainen seulominen tulevat erityisen selvästi esille ns. ’lasten taiteen’ tuotteissa. Varsinkin piirustuksissaan lapset ilmaisevat mielikuvastonsa köyhyyden ja hataruuden. Lapsi piirtää esimerkiksi tien ja sen varrella olevat esineet ikään kuin hän itse kulkisi tietä pitkin tarkkaavaisuuden keskittyessä yhteen, muista erilleen irrotettuun kohteeseen. Näillä edellytyksillä lapsi saa syntymään itseänsä tyydyttävää todellisuusilluusiota eikä hän muuhun pyrikään. Piirustusten tarkoituksena on vain kertoa, ts. antaa muistissa säilyneille kuville havaittava muoto.

¹ Schaller, Lazarus, Steindahl.

² Fr. Schiller.

³ Konrad Lange.

Milloin jokin esine on nähtävissä, siitä kertominen piirtämällä on tarpeetonta. Hollo muistuttaa, ettei edellä mainitusta silti pidä päätellä, että lasten ”muka rehoitteleva” mielikuvitus estäisi heitä yrittämästä kuvata kohteita luonnonmukaisesti. Ei myöskään ole syytä pitää lasten piirustuksia ’mielikuvapiirustuksina’.

Lasten piirrosten silmiinpistävä piirre on niiden skemaattinen, kaavamainen luonne. Skeemojen avulla lapsi kertoo, mitä hän muistaa. Tahattomasti ja tahallisesti hän liittää piirroksiin löyhiä mielleyhtymiä. Piirros ei ilmaise havaintoa, vaan sitä, mitä lapsi muistinsa kohteesta tietää. Leikin yhteydessä puheena ollut mekanisoituminen tulee esille myös lasten piirustuksissa. Lapsilla on taipumus antautua pitkiksi ajoiksi yhden ainoan aiheen valtaan. Tämäkin seikka osoittaa Hollon mielestä lapsuusiän yleistä mielikuvituksettomuutta.

Hollo kirjoittaa perustelleensa väitteensä, ettei lapsuus ole mielikuvitusikä vaan kuvittelun puutteen ikäkausi. Hän sanoo esittäneensä ne seikat, joiden avulla on käsitettävissä, miten on voinut syntyä käsitys lapsuudesta kuvittelun vilkkaimpana kautena. Vaikka lapsuus ei olekaan mielikuvitusikä, elää siinä jonkinlainen mielikuvituksen kaipuu, joka ilmenee herkkänä vastaanottavaisuutena kaikelle ”kuvitteelliselle hehkuttelulle”. Mielikuvituksen kasvattaminen on tärkeää. Se on kasvatustehtävä sanan varsinaisimmassa merkityksessä. Ihanteena ei kuitenkaan ole ’kuvittelijoiden’ kasvattaminen.

ÄLYLLINEN KASVATUS

Kasvattava opetus

Hollon mielestä ei ole perusteltua erotella kasvatusta ja opetusta toisistaan erilleen kuten aiemmin psykologiassa tehtiin. Ajateltiin, että tahto- ja tunne-elämää kasvatetaan, mutta ”tietuelämän viljeleminen” on opettamista. Hollo viittaa Johann Herbartin kehittämään kasvattavan opetuksen käsitteeseen, jossa hän näkee paljon myönteistä, kunhan kasvatusta sanalle ei anneta ehdotonta hyvään päin kehittämisen merkitystä. Hollo toteaa eri oppiaineiden sinänsä olevan eri tavoin kasvattavia, mutta olennaisinta on opettajan persoonallisuus ja hänen käyttämänsä opetusmenetelmät. Opettajan oma innostus opettamaansa asiaan on tärkeä tekijä. Hän varoittaa opettajan suggestiivisesta vaikutuksesta. Siinä on aina jotakin väkivaltaista, se käsittelee oppilasta helposti vain oman taituruutensa välineenä. Hollo mielestä oppilas erottaa vaivattomasti pelkän taituruuden oikeasta opetuksesta.

Tunne-elämään kiinteästi liittyvä mielikuvitus muodostaa kasvattavan opetuksen olennaisen kiinnkohdan. Älyllinen kasvatusta johtaa itsestään ottamaan huomioon kuvittelutoiminnon, ts. kuvittelun kasvattaminen esiintyy älynkasvatuksen tärkeimpänä tekijänä.

Hollo tarkastelee älyllisen kasvatuksen ja mielikuvituksen kasvattamisen yhteyttä ottamalla huomioon tietuelämän eri puolet, joita ovat tarkkavaisuus, havainto, muisti ja ajattelu. Tarkkaavaisuus on keskittymistä, jonka vaikutuksesta huomio kiinnittyy johonkin, mutta samalla estää muiden kuvien ja vaikutelmien huomioonottamisen. Harjoituksen ja luontaisen taipumuksen voimasta keskittymisen siirtyminen vaikutelmasta ja kuvasta toiseen saattaa tapahtua niin nopeasti että peräkkäisyys ilmenee samanaikaisuutena. Tällaisen tarkkaavaisuuden Hollo sanoo olevan ominaista tieteen ja taiteen tekemisessä. Hän jakaa tarkkaavaisuuden tahalliseen, keskittyvään tarkkaavaisuuteen, joka johtaa analyysiin. Jakautuva, tunnevirikkeisiin pohjautuva tarkkaavaisuus johtaa synteysiin.

Mielenpohjan kuohkeus – tarkkaavaisuus, havainto, muisti, ajattelu

Kasvattaja antaa kasvatettavalleen lahjan, jos hän onnistuu kehittämään vilkasta kuvitteellista tarkkaavaisuutta, joka säilyttää ”mielenpohjan yleisen kuohkeuden”, kirjoittaa Hollo. Silloin on toiveita ja takeita siitä, että kasvatettavat oppivat monipuolisemmin ja syvällisemmin suhtautumaan elämänilmiöihin. Maailma ilmenee elävänä, kehittyvänä ja alati uusia puolia paljastavana todellisuutena eikä jähmeänä aina samanlaisten ilmiöiden kokoelmana.

Havainnossa on samanlaisia ominaisuuksia kuin tarkkaavaisuudessa. Havainto on toisaalta keskittyvää, analyysiin päätyvää ja toisaalta jakautuvaa, synteisiä tavoittelevaa. Hollo ottaa esille ”matalat eli kalpeat havainnot” ja ”syvät eli värikkäät havainnot”. Havainnon kalpeneminen ei ole mielikuvituksen suuren ”syntipukin” aiheuttamaa. Havaintoa madaltavat toiminnot ovat mahdollisimman etäällä kuvittelusta. Kyseessä on tottumus, johon sisältyvät mekaaniset assosiaatiot ja totunnainen ajattelu. Havainto voi olla tuottavaa, jolloin se on lähtöisin kuvitteluelämästä. Tuottava tunneteho pääsee ”kuvittelun uomia pitkin valautumaan havaintoon”. Tuottavan havainnon lahjan ei tarvitse tehdä väkivaltaa todellisuudelle. Se saattaa syventää ja herkentää sitä ainesta mikä aistien kautta työntyy mieleemme.

Hollo arvostelee havainnollisuuden korostamista näköhavainnollisuutena. Kasvatuksessa on vedottava eri aistien erilaiseen tapaan havainnollistaa asioita. Hollon mielestä kouluissa luotetaan liikaa kuvataulujen havainnollistavaan vaikutukseen. Kuvataulujen elottomat pintakuviot ovat hyvin etäällä siitä todellisuudesta, jossa lapsi parhaiten viihtyy. Todellisuutta jäljentävät kuvat näkyvät lapsille epätodellisina olioina, joita mikään ei sido elävän elämän ilmiöihin. Hollo muistuttaa, että taitavasti käytettynä sana saa aikaan suurempaa havainnollisuutta kuin kuvatauluhavainnollisuus. Todelliset esineet ovat havaintovälineinä kuvatauluja parempia. Esinehavainnollisuus voi olla myös kuollutta ja teennäistä. Se voi olla yhtä tympäisempää kuin innottomalle katselijalle vaeltelu museossa, jossa ”esineet ovat suurimmassa epäjärjestyksessä.”

Havainto-opetukseen kuuluu myös ”luonnonhavainnollisuus”, joka on kuva- ja esinehavainnollisuuden vastakohta. Havainnollisuuden soveltamista uhkaa, että havaintoa käytetään pelkän luokittelun ja nimeämisen välineenä, sen sijaan, että havaintoon pyrittäisiin sulattamaan korkeampia tiedollisia toimintoja. Sen jälkeen, kun henkilö on omakohtaisesti havainnut jotakin, havainto syvenee, saa merkitystä ja ilmenee elettävänä kokonaisuutena.

Sana voi olla mitä kurjin opetusväline, silloin kun se on pelkkä sana, kirjoittaa Hollo. Kirjoitettu teksti ja puhuminen on usein leimattu epähavainnolliseksi opetuskeinoksi, jonka täydennystä ja ainakin osittaista korvaamista koko havainnollisuusperiaate tarkoittaa. Kuvataulut, esineet tai luonnonoliot eivät sinänsä takaa havainnollisuutta. Ne ovat välineitä, joita on selitettävä sanoilla. Kasvattajan on käytettävä sanaa. Se, mikä lapsen havainnossa jää aikuisen havaintoon verrattuna hämäräksi, jopa täysin käsittämättömäksi ei ole aina suinkaan haitaksi. Se, mikä peittyi puolihämärään, voi olla aavistelujen arvokas herättäjä. Olennaista on, että havaittu on oman tajunnan sisältöä. Hollo korostaa, ettei lapsi ole kehittymätön aikuinen, vaan omalaatuinen olento, joka haluaa itse käsittää maailmansa ja tekee sen omalla tavallaan.

Luovien toimintojen kehittämisessä on kehitettävä myös muistia. Muistilla on luonnostaan taipumus säilyttää sellaista, millä on kokoava luonne. Muistin säilyttämä kuva ei esiinny jähmeässä muodossa vaan ilmenee uusia näkökohtia tarjoavana tapahtumisena, jossa kuvilla saattaa olla pelkkä symbolinen merkitys.

Hollo kirjoittaa, että ajattelutoiminnot liittyvät assosiativiseen psyykkiseen tapahtumiseen. Ajattelu ja kuvittelu ovat toistensa välttämättömiä täydentäjiä, älyllisen kokonaistapahtuman tekijöitä. Syvästi ja tarkoin eriteltyt asiat voivat muodostua uusiksi kuvitteluyhdistelmiksi. Kokemuspäättelyä vallitseva rikkaiden loogisten suhteiden elävä tajuaminen edistää mielikuvituksen synteettistä työtä. Hollon mielestä kasvatukseen ei pitäisi laiminlyödä sitä psykologista tosiasiaa, että ajattelu ja kuvittelu ovat toisiinsa kudottavissa, jopa luonnostaan toisiinsa kutoutuvia.

Kasvattajan hyvä tarkoitus

Lapsia varten kirjoitetut tarinat ovat teennäisyytensä ja tarkoituksellisuutensa vuoksi kaikkein kelvottomimpia. Hollon mielestä aikuisten tulisi muistaa, että lapsi ymmärtää paljon omalla tavallaan. Satuja luetaan ja käytetään kasvatusvälineenä. Aikuiset tekevät valintoja siitä, mitkä sadut ovat lapsille sopivia. Satujen toivotaan vaikuttavan lapsen eettiseen kasvuun, havaintojen tekemiseen, ymmärrykseen, esteettiseen kasvatukseen jne. Hollo mainitsee *Tuhannen ja yhden yön sadut*, jotka on vaadittu kiellettäviksi lapsilta, koska niissä on länsimaisille käsityksille vieraita ja siveettömiä ajatuksia. Hollon mielestä satujen seulonnan suorittaisivat parhaiten lapset itse osoittamalla, mikä heitä innostaa ja mikä ei. Sadun ja mielikuvituksen maailmat ovat alun perin lähellä toisiaan ja molemmat liikkuvat siinä illusorisessa todellisuudessa, joka on lapselle ominainen. Tämän vuoksi olisi kieltämisen sijaan suositeltava lapsille sellaisia satuja, joita ei ole tarkoituksella tehty heille.

Kasvattajan suunnittelemat leikintapaiset askartelumuodot saattavat olla monessa suhteessa hyvinkin kehittäviä. Hollo painottaa, että vanhojen, perinnäisten leikkimuotojen uudistaminen siihen suuntaan, että ne 'jättäisivät enemmän sijaa lapsen mielikuvitukselle' johtaa vain vanhojen, kunnianarvoisten leikkien tarvelemiseen ja leikkijän nopeaan ikävystymiseen. Mielikuvitus elää parhaiten vapaana. Kasvattajan olisi varottava, ettei hän hyvänsuovalla kömpelyydellään särje sitä, mikä olisi suojattava.

Kasvatustaide

Koulu tahtoo Hollon mielestä nähdä vain ”kaavamaisia koululuonteita”. On yleistä, että nuoruudessa luodaan ihanteet ja tulevaisuuden suunnitelmat. Nuoren itsenäistymistä vastustaa ”*koulun jäykkä auktoriteettilta ja nerokkuutta se äijämäisyys ja mekaanisuus, joka kaikilla elämänoilla ja varhaisesta miehuusiästä alkaen vaatii runsaita uhrejansa, mutta tuskin missään niin paljon kuin opettajien joukossa*”.

Hollo esittelee Sokrateen kasvatustaiteen ja sen mukaiset hyvän kasvattajan ominaisuudet. Kasvattajan on luovuttava suuren viisautensa tunnosta. Hänen on esiinnyttävä tietämättömänä tiedonetsijänä, joka ei kuitenkaan teeskentele, teennäisesti alentuen. Hyvä kasvattaja käyttää huumoria ja luuloviisautta hävittävää oikeaa ironiaa. Kasvatettavan näkökulmaan asettuen kulkemalla mielikuvituksen vapaita teitä kasvattaja esittää yhä uusista lähtökohdista lukuisia ja etäisiäkin kysymyksiä.

Mielikuvituksen kasvattamisessa on otettava huomioon opetuksen esteettinen muovaaminen. Opetusmenetelmän esteettisyys ei tarkoita ylellisyyttä, ylimääräistä vaivannäköä, johon jokapäiväinen koulutyö ei anna tilaisuutta tai josta älyllinen kasvatus ei mitenkään hyödy. Tämä

harhaluulo pohjautuu Hollon mielestä toiseen harhaluuloon, jonka mukaan oikea taiteilija käyttää ajatteluaan eräänlaisena kehikkona. *"Verhoillen taiteilija koristelee sen mielikuvituksensa tuotteilla asettaen esim. abstraktisen ilmaisun sijaan värikään symbolin, kuivan yksityiskohtaisen selostuksen sijaan eloisan synedokeen jne."* Oikea taiteilija ei tarvitse edellä kuvattua kiertotietä. Hänen työskentelyssään ei ole kyse irrallisesta pintakoristelusta, vaan itse ytimestä, joka on taiteellisen luomishetken ainoa mahdollinen ilmaus.

Tunnepitoisuus herättää harrastusta, jolloin asiat painuvat mieleen, havainnollisuus selventää jne. Mainitut seikat ovat Hollon mukaan sovellettavissa opetusmenetelmän esteettiseen kehittämiseen. Kyseessä ei ole ulkokohtainen koristelu, vaan opetusmenetelmän muokkaaminen tehokkaimpaan, älyllisesti vaikuttavimpaan muotoonsa. Opetettavat asiat valitaan synedokeen mallin mukaan, jolloin ne edustavat kaikkea sitä, mikä täytyy jättää pois. Oleellisen, monipuolisia yhteyksiä sisältävän yksityiskohdan keksiminen, kokonaisuuden tavoittaminen osassa soveltuu sekä taiteen, tieteen että kasvatuksen päämääräksi.

Yleiseen älylliseen kasvatukseen voidaan opetustyössä soveltaa esim. *"taiteellisen komposition lakeja sekä esteettisiä kategorioita ja käsitteitä sellaisia kuin koomillisuus ja huumori, eepillisuus, draamallisuus ja lyyrisyys – ei kumminkaan pelkkinä käsitteinä, vaan ennen kaikkea elävänä, sovellettuna taitona ja taiteena."* Hollo toivoo opettajan olevan muuta kuin *"taideteosten dogmaattinen selittäjä tai pedanttinen silpoja"*.

ESTEETTINEN KASVATUS

Kasvatus taiteen avulla, taidetta varten ja taiteeseen

Hollo luottaa esteettisen kasvatuksen säilyttävän inhimillisen, vitaalisen merkityksensä kaikkein ankarimpinakin aikoina. Hän tarkastelee esteettistä kulttuuria erityisesti mielikuvituksen kasvattamisen kannalta ja suosittelee taidekasvatus-nimityksen vaihtamista termiin 'esteettinen kasvatus'. Taidekasvatus on käsitteenä liian epämääräinen ja hajanainen. Siltä puuttuu yhtenäinen ohjelma ja varma psykologinen pohja. Vähäisinkin lisä taidekasvatuksen teoreettiseen lujittamiseen ja yhtenäistämiseen on Hollon mielestä tärkeämpää kuin uusien suunnitelmien ja vaatimusten esittäminen. Nimityksenä 'taidekasvatus' houkuttelee luulemaan, että kyseinen kasvatuksellinen toiminta on mahdollista vain taiteen piirissä, jolloin luonto kaikkine ilmiöineen jää syrjään.

Hollo esittelee kasvatusta taiteen avulla, taidetta varten ja taiteeseen. Hän puhuu myös kasvatuksesta taiteena ja kasvattajasta taiteilijana. Kasvatukseen taiteen avulla sisältyvät kaikki ne pyrkimykset, joiden tarkoituksena on tuoda taidetta kouluihin. Kouluun hankittavien taideteosten ja taidejäljennösten lisäksi koulurakennus tulisi suunnitella taiteelliset seikat huomioon ottaen, samoin koulukirjat, opetusvälineet jne. Hollo puhuu taiteen "luonnollisesta eli hiljaisesta vaikutuksesta". Varsinaisia taideaineita tulisi käyttää yleisten kasvatuksellisten tavoitteiden saavuttamiseen. Käsitteille kasvatuksesta taiteen avulla on ominaista, että kasvatuksellinen päämäärä voi sijaita taidekasvatuksen rajojen ulkopuolella.

Taidekasvatukseen tulee palvella taidetta, kasvattaa taidetta varten, kehittää kykyä nauttia taiteesta. Tarkoitus ei ole kasvattaa passiivisuuteen, laiskaan nautintoon ja henkiseen ryhdittömyyteen vaan kehittää taiteellista tunnetta sekä tehdä käsi silmän ja mielikuvituksen palvelijaksi.

Taidekasvatuksen tehtävänä on kasvattaa taiteeseen, taiteen harjoittamiseen, taiteelliseen tuottavuuteen. Erityisesti koulun taideaineet ovat välineitä, joita käytetään taiteen itsensä hyväksi. Hollo mainitsee, että taidekasvatus sinänsä ja kokonaisuudessaan voisi olla taidetta. Taiteesta voidaan tehdä yleinen kasvatuksellinen periaate. Kasvattaja ei ole pelkkä tietojen jakaja, vaan kasvatettaviaan muovaava taiteilija, joka tekee jokaisesta oppitunnista taideteoksen, elävän ja voimia vapauttavan, ainutlaatuisen työn hetken. Kasvattaja taiteilijana käyttää omia yksilöllisiä menetelmiään vapaasti vaihdellen, kulloisenkin tehtävän ja mielialan mukaan. Hollo varoittaa edellä kuvaillun menetelmän johtavan helposti äärimmäiseen yksilöllisyyspedagogiikkaan, kasvatukselliseen estetismiin, erikoisuuteen ja sanalliseen päätökseen, johon kasvatuksen käytäntö ei mitenkään pysty vastaamaan.

Puhe kasvatuksesta taiteena saattaa Hollon mielestä olla myös harhauttava, koska siinä painottuu helposti taide ja syntyy käsitys taiteellisen vaikutuksen kaikkivoipaisuudesta ja unohtuu itse asia eli kasvatus. Jos 'taidekasvatuksen' tilalle vaihdetaan termi 'esteettisen kasvatus', vältetään edellä mainitun kaltaisilta harhautumisilta. Esteettinen kasvatus on esteettisen elämän vaalimista kasvatettavissa. Termin muutoksen myötä monet keskenään kilpailevat taidekasvatusohjelmat lakkaavat olemasta toistensa vastakohtia, koska ne muuttuvat esteettisen kasvatuksen osatekijöiksi. Kyseessä ei ole jonkin tietyn suunnan suosiminen vaan esteettisen elämän yleisen pohjan luominen. Kun esteettinen kulttuuri liitetään yleiseen käsitykseen elämästä, silloin se ei ole niin monenlaisten ja toisiansa kumoavien väitteiden kohde kuin taide ja taidekasvatus. Näin määriteltynä esteettinen kasvatus yhdistyy yleisen sivistämisohjelman yhdeksi osaksi älyllisen, uskonnollisen, eettisen ym. kasvatussuuntien rinnalle.

Esteettisen määrittelyä

Hollo hahmottelee esteettisen kasvatuksen sisältöä hakemalla vastausta kysymykseen, mitä on esteettisyys, sekä, mitä esteettinen elämä on ytimeltään ja olemukseltaan. Karkean määritelmän lähtökohdaksi hän ottaa eron, jonka hän olettaa olevan teoreettisen ja esteettisen sekä käytännöllisen ja esteettisen elämän välillä. Hän jaottelee erilaisia tapoja kokea esteettisiä elämyksiä. Hän käyttää esimerkkinä tilannetta, jossa runoilija lukee tekstiään. Kuuntelijan suhtautumisessa voi korostua äly ja ymmärrys, tahto ja toiminnallisuus tai tunne ja välitön tunnevaikutus. Emotionaalinen esteettinen teoria perustuu välittömään ja puhtaaseen tunneperäiseen elämystapaan, jolloin tunne-elämä ja kuvittelu ilmenevät elimellisessä yhteydessään. Tunne saattaa liikkeeseen kuvittelun ilmaisevan sisällön.

Esteettinen elämys on Hollon mukaan tyydyttävästi selitettävissä käsittämällä se erikoislaatuiseksi psyykkiseksi kokonaisuudeksi. Kuvitteellisuus parhaimmillaan toimii elämän ja todellisuuden syventäjänä ja kirkastajana. Samanlainen todellisuuden syventäjä on myös esteettinen elämä ja esteettinen suhtautuminen.

Esteettinen kasvatus on tunne-elämän jalostamista ja mielikuvituksen kehittämistä. Kyseessä on kuvitteellisuuden eri osatekijöiden tasapuolinen huomioiminen. Jos kasvattaja sugeroiden vetoaa kasvatettaviensa tunteisiin, hän toimii arveluttavasti ja saattaa itsensä koomiseksi hahmoksi ja naurunalaiseksi henkilöksi. Esteettisessä kasvatuksessa on päähuomio suunnattava mielikuvitukseen. Mielikuvituksen vetoaminen ei ole yhtä ”arkaluontoista ja vaarallista kuin tunteen suoranainen hehkutus”. Hollon mukaan paras tapa tunteiden tarvelemiseen on tehdä ne tietoisiksi ennen aikojaan. Tunne vaatii piilo- ja puolitajuisuuden hedelmällistä hämärää

voidakseen kehittyä luonnollisesti. Hollo mainitsee tämän syyn riittävän vieroksumaan suoranaista tunteenkasvatuksen suunnittelemista.

Psykologiselta kannalta tarkasteltuna esteettisen elämän kasvatuksellinen vaaliminen tarkoittaa tunne-elämän viljelemistä ja mielikuvituksen kehittämistä, jonka tavoitteena on mielikuvitukseen pohjautuva kasvatuksellinen toiminta. Hollo kysyy, miten on suunniteltava mielikuvitukseen kohdistuva kasvatusta, jotta se johtaisi esteettisen elämän asianmukaiseen kehkeytymiseen. Mikä on mielikuvituksen osuus esteettisessä kasvatuksessa? Millaisena esteettinen kasvatusta ilmenee, kun se käsitetään mielikuvituksen kasvatukseen kuuluvaksi osaksi?

Esteettisen kasvatuksen ohjelma

Kasvatusta taiteen avulla, taidetta varten ja taiteeseen sekä ajatus kasvatuksesta taiteena ovat Hollon mukaan sovellettavissa myös esteettisen kasvatuksen ohjelman perustaksi. Ohjelmassa on otettava huomioon mielikuvitus. Kasvatettaville on annettava tilaisuus kasvaa esteettisen suhtautumisen tukemana. Kasvatettavien on saatava käyttää itsenäisesti ilman kasvattajan ohjausta niitä esteettisluontoisia kykyjä, joita heissä luonnostaan on. Kasvattaja valitsee keinot, joilla hän herkistää ja voimistaa lapsissa olevaa luontoperäistä esteettistä suhtautumista. Hän huolehtii, ettei esteettinen kasvatusta jää passiivisen nauttimiskyvyn vaalinnaksi. Lisäksi tarkoituksena on kehittää esteettistä tuottavuutta. Kasvattajan on harkittava millaisia toiveita ja vaatimuksia sisältyy ajatukseen itse kasvatustyön estetisöimisestä.

Hollo kirjoittaa esteettisten arvojen hiljaisesta vaikutuksesta. Se on suurimmillaan siellä, missä kasvatettavat vapaaehtoisesti viettävät suurimman osan ajastaan. Lapsen on itse löydettävä ne kohteet, jotka herättävät hänessä aavisteluja esteettisen elämänpiirin olemassaolosta. Nämä löydöt eivät edellytä varsinaista mielikuvituksen toimintaa, mutta niillä on suuri merkitys kuvittelun edellytysten kehittämisessä. Hollo painottaa, että mitä vapaammin kasvava ihminen voi tehdä löytöretkiään ja mitä erilaisimmat asiat ja esteettisluontoiset arvot saavat häneen vaikuttaa, sitä helpompaa on myöhempi määrätietoinen esteettinen kasvatusta. Koulukasvatusta on pulassa yrittäessään soveltaa omassa piirissään käytäntöön esteettisten arvojen hiljaista vaikutusta. Tuhoon tuomittuja ovat sellaiset pyrkimykset, jotka haluaisivat muuttaa koulun jonkinlaiseksi ”leikkitarhaksi” kirjoittaa Hollo.

Taideteosten katseluharjoitukset sopivat esteettisen suhtautumisen herkistämiseen. Varsinkin lasten kanssa tulisi keskittyä teosten sisällön tarkasteluun. Tarkkavaisuuden harjoittamiseksi kehiteltyjen menetelmien haittana kasvatukselliselle toiminnalle on usein niiden tarkoituksellisuus. Herkkävaistoinen taidekasvattaja osaa johdatella lapsia taideteosten ja luonnon esteettiseen tajuamiseen niin, ettei lapsi huomaa tilanteessa keinotekoisuutta, vaan kokee viettävänsä hauskoja hetkiä rakkaitten nähtäviensä parissa. Hänen tarkkaavaisuutensa ja havaintonsa hienostuvat sekä voimistuvat kaikessa hiljaisuudessa. Hollo mainitsee, ettei opettaja aina edes itse ole tietoinen tapahtumasta. Hän luulee viljelevänsä esteettistä makua ja taiteellista arvostelukykyä, vaikka todellisuudessa hänen kasvattavan toimintansa kohteina ovat kuvittelun edellytykset. Tämän kaksinkertaisen itsetiedottomuuden Hollo näkee etuna eikä haittana, edellytyksenä on, että opetus asianmukaista ja laadukasta. Nuorten kasvattamisessa on huolehdittava teosten kuvitteellisesta kirkastamisesta antamalla kasvatettavien elää teokset omikseen.

Kun esteettisen suhtautumisen herkistämisen onnistuu, se luo edellytyksiä esteettisen elämäntähtäytymisen syntymiselle. Kasvava saa kokea, ettei esteettisyys ole pelkkää älyllistä ”pintakorua”, vaan siihen sisältyy korvaamattomia elämäntarvoja. Se asettaa esteettisen elämän

tärkeimmän välineen taiteen oikeaan valaistukseensa. Käy ilmi, ettei taide ole ajanvietettä ja löyhää koristetta. Taide esiintyy parhaimmillaan ihmisen kiinteänä kamppailuna todellisuuden syvempien arvojen ilmaisemiseksi ja todemman todellisuuden luomiseksi mielikuvituksen sekä tunteen vaatimusten mukaisesti.

Esteettisen produktiivisuuden myötä kasvatettavalle itselleen tuottavuus ilmenee vasta silloin, kun hän saa tavalla tai toisella ilmaista esteettisluontoiset vaikutelmansa ja tuntonsa aistittavaan muotoon. Tärkeimpiä esteettistä tuottavuutta kehittäviä aineita koulussa ovat piirustus, maalaus ja muovailu. Hollon mielestä ei ole mitään kuvittelulle vieraampaa kuin hengetön jäljentämismenetelmä.

Hollo viittaa esteettisen kasvatuksen ohjelmassaan harhaluuloihin, joita lapsen piirroksiin yleisesti liitetään. Kyseessä kuitenkin ovat lapsen mielikuvituksen luonnollisen kehityksen vastaiset käsitykset. Lapsen vapaita, rohkeasti todellisuudesta poikkeavia piirustuksia harhaidutaan helposti pitämään osoituksena lapselle ominaisesta kuvittelusta. Kyseessä ei ole mielikuvituksen vapaasti muovaama työ, vaan havainnon huolettomuus ja muistin hataruus. Lapsuusiässä piirtäminen on suurelta osalta kaavamaista kuvakirjoitusta, selontekoa muistiin jääneistä asioista. Edelliseen liittyy vielä kohtalokkaampi erehdys. Monet piirustuksen opettajat arvelevat, että heidän tehtävänä on käyttää otaksuttua kuvittelun voimaa ja siihen vedoten vaatia lapsia tekemään 'taiteellisia' piirustus- ja maalaustehtäviä. Pintapuoliset kasvattajat luulevat tekevänsä lapsista taiteilijoita.

Lopuksi Hollo käsittelee kasvatustyön estetisoimista. Hän tarkoittaa yleistä ilmapiiriä, jossa esteettisen kulttuurin kasvatukselliset pyrkimykset voivat menestyä. Kasvatustyön estetisoimisessa ei ole kyse muodollisesta ja ulkokohtaisesta, vaan esteettisyydestä yleisenä kasvatuksellisena periaatteena. Koulussa esteettisen kasvatuksen tulee sisältyä kaikkiin kouluaineisiin eikä ainoastaan esteettisluontoisiksi huomattuihin oppiaineisiin. Koulun esteettisen kulttuurin tulisi laajentua arkeen ja elämään yleensä, ei ainoastaan koulutyön ja kouluelämän piiriin. Aito kuvittelu ammentaa mieluummin todellisesta elämästä, jonka ”syvempien arvojen esille manaaja se itse on”. Esteettisen kasvatuseriaatteen soveltaminen koulun kaikkiin oppiaineisiin ja elämään yleensä ei tarkoita tämän periaatteen ainoaksi ja vallitsevaksi tekemistä. Eikä sen tarvitse ilmetä kaikissa kasvatusalueen osissa yhtä voimakkaasti. Yksipuolisuus ei kelpaa kasvatukselliseksi ihanteeksi, koska sellainen kaunosieluisuus osoittaa usein toisten ja yhtä tärkeiden elämänarvojen puutetta ja suoranaista halveksimista. Hollo kirjoittaa: ”*Jos muutamat yltiöpäiset taidekasvattajat vaativatkin vain 'kauniita laskutunteja' yms., niin he tekevät sen omaan laskuunsa.*”

USKONNOLLINEN KASVATUS

Emotionalistinen uskonnollisuuden teoria

Hollo kysyy, mitä tarkoittaa uskonnollinen kasvatusta, uskonnollisuus ja uskonnollinen elämä. Hänen tavoitteenaan on osoittaa uskonnollisen kasvatuksen ja mielikuvituksen kasvattamisen toisiinsa kutoutuminen. Kirjansa ensimmäisessä osassa hän on määritellyt uskonnollisuuden yli-inhimillisten yhteyksien tunteeksi ja sanonut sitoutuvansa emotionalistiseen teoriaan uskonnollisuudesta. Hollo toteaa, että kyseistä teoriaa vastaan on esitetty useita väitteitä, joiden yhteisenä piirteenä ovat tunne-elämän ilmiöitä väheksyvästi tai hyvin ennakkoluuloisesti suhtautuvat asenteet. On valitettu sitä, että tunteeseen pohjautuva uskonnollisuus on liian

salaperäisellä ja hataralla pohjalla. Se on jätetty esteettisluontoisen tunnelmoimisen varaan. Hollo katsoo jo aiemmin osoittaneensa, ettei tunne-elämän ehdottomia ominaisuuksia ole hatarus ja kestättömyys. Tunne-elämä on useaan suuntaan kehityskelpoinen ja sen epävakaisuus on suhteellista.

Uskonnollisuus ja moraalisuus voidaan erottaa toisistaan. Samoin tunne-elämään rakentuva uskonnollisuus on erotettavissa esteettisyydestä. Tunteella ja mielikuvituksella on uskonnollisessa elämässä toisenlainen tarkoitus kuin esteettisessä elämässä. Hollo kirjoittaa käsittelevänsä uskonnollisen elämyksen inhimillistä puolta.

Jalostuessaan uskonnollinen tunne pyrkii vapautumaan riippuvaisuudesta. Uskonnollisuuden kehittyneimmät muodot ilmaisevat tyyntä, alistunutta turvallisuutta, jossa pelko tuntuu vain suurena vakavuutena ja rakkaus kestäväenä, hiljaisena onnena. Uskonnollisen elämyksen kokija elää mielialoja, joissa suuren ja ylevän kokonaisuuden osa pääsee takaisin alkuyhteyteensä. Alkuyhteyden eli jumaluuden selittäminen lähtien ihmisestä on vaikeaa. Teologi voi vedota mitä juhlallisimpaan skolastiseen käsiterakennelmaan, joka on koottu pelkistä 'ikuisista' asioista, mutta sielutieteilijällä on käytettävään vain tajunnan monivivahteisia tiloja koskeva keskeneräinen tieto ja kokemus. Hollo kirjoittaa, etteivät järkijohteiset jumaluuden ominaisuudet ole arvokkaita uskonnolliselle elämälle, mutta psykologisessa selittämisessä ne toimivat älyllisinä vihjeinä, jotka voivat selvittää uskonnollisen tunteen laatua.

Hollon mielestä uskonnollisuudessa absoluuttisuus merkitsee, ettei jumaluutta voi mitenkään rajoittaa ja, että uskonnollisen elämän kohde on ehdottomasti täydellinen. Sellaisena sitä on mahdotona sulkea esimerkiksi kausaalilain piiriin. Uskonnollisessa kokemuksessa ilmenee omalaatuinen äärimmäisten vastakohtien sopusointu. Se on samalla kertaa suurimman antautumisen, itsensä uhraamisen, armon tai lunastuksen kokemusta. Tunne-elämä, joka oliotodellisuuteen vastatessaan soi pakostakin särähdellen, kokee ihanteellistuneessa muodossaan vain omia puhtaita arvojaan, jotka sulautuvat itsestään yhtenäiseksi elämäntunnoksi. Kun otetaan huomioon tunne-elämän oma luonnollinen kehitys ja psykologiset inhimilliset henkiset toiminnot, voidaan selittää ja on mahdollista käsittää absoluuttisen arvon kokeminen rajoitetussa inhimillisessä elämässä. Toisin sanoen voidaan käsittää, mitä on uskonnollinen kokemus.

Uskonnollisessa elämyksessä aukeava yli-inhimillisten yhteyksien tunto jää yli-inhimilliseltä puoleltaan tarkemmin määrittelemättä ja nimeämättä. Hollon mukaan se ei ole uskonnollisen elämän kannalta vahinko. ”Uskonnollisuus ei elä abstraktisista määritelmistä eikä nimityksistä, vaan sykehdyttävästä ja vapauttavasta tunteesta”. Uskonnollisen elämän sisintä luonnetta voidaan Hollon mielestä selittää vain emotionalistisen teorian avulla.

Ei pelkästään tunne-elämyksiä

Hollo kirjoittaa, että kuoleman mysteerioon sisältyy uskonnollisia merkityksiä ja uskonnollisuutta syntyy yhä vieläkin kuoleman välttämättömyyden edessä. Uskonnollisuus laajasti käsitettynä sisältää mielikuvituksen eli yksilön sellaisen henkisen toiminnon, jonka tehtävänä on tuoda ilmi oliotodellisuuden tunnearvoja. Ilman kuvittelua pelkän havainnon perusteella kuolemakin todettaisiin elämän loppumiseksi ja tyhjiinraukeamiseksi. Kuvittelun voimasta kuolema näkyy elämän vaiheena ja vapautumisena. Mielikuvituksella on valmistava tehtävä uskonnolliselle tunteelle.

Hollo kuvailee uskonnollisen kokemuksen piirteitä. Niille on yhteistä, ettei mikään älyllinen ilmaisu voi niitä tyydyttävästi tyhjentää. Uskonnollinen kokemus on puhtaimmassa muodossaan

sanatonta. Se on älyllistä kuten kaikista muistakin rajoituksista vapautunutta tunnetta, joka elää omaa jalostunutta itseään. Uskonnollisen kokemuksen kokija tuntee elävänsä korkeamman yhteyden, syvemmän todellisuuden elämää kuin on se todellisuus, jonka piirissä sanat ja mielikuvat ovat syntyneet.

Kuvittelun rohkeimmatkin yhdistelmät perustuvat Hollon mukaan aina jokapäiväisen todellisuuden aineksiin, joten niillä ei voi olla mitään erityistä tarkoitusta uskonnollisen elämän huippukohdassa. Kuvittelu tekee tuolloin itsensä tarpeettomaksi. Edellä kuvailtu uskonnollinen kokemus on harvoin toteutuva ihanteellinen mahdollisuus. Äärimmilleen laajetessaan uskonnollinen tunne-elämys on henkeäsalpaava, jonka täytyy laueta rukoukseen. Rukous, sielun hengitys tapahtuu mielikuvituksen varassa. Rukous ei ole pelkästään suun ja huulten liikettä.

Uskonnollinen kasvatusta on kuvittelutoimintoon vetoavaa uskonnollisen tunteen ihanteellistamistyötä. Se on huolehtimista siitä, että ihanteellistuneen tunteen pohjalle pääsee rakentumaan yleinen, inhimillisen elämän kaikilla aloilla vaikuttava uskonnollinen asenne. Mielikuvitusta apunaan käyttävän ja siten myös mielikuvitusta kasvattavan lasten ja nuorten uskonnollisen kasvatuksen tulee olla henkisten voimien vapauttamista eikä niiden kahlehtimista. Hollo huomauttaa, ettei tunteen ja kuvittelun vapauttamisen tarkoituksena ole kasvattaa olentoja, joille uskonnollisuus on nautinnollista tunnehurmiota, vaikka uskonnollisuus käsitetäänkin tunteesta eläväksi ja kuvittelun avulla hengittäväksi.

EETTINEN KASVATUS

Voluntaristinen eettinen teoria

Hollo mukaan moraalinen suhtautuminen on tottumuksiin, vakiintuneisiin ajatus- ja toimintatapoihin sekä tahtoon suuntautuva asia. Hän kirjoittaa tunnustautuvansa voluntaristisen eettisen teorian kannattajaksi. Kasvatuksellisen toiminnan tulee olla vapauttavaa, kun kyseessä on mielikuvituksen kasvatuksen keskeisimmät tehtävät eli kuvitteluelämän vaaliminen älyn, esteettisen ja uskonnollisen kasvatuksen kannalta. Eettisen kasvatuksen kohdalla Hollo painottaa pidättävien voimien tärkeyttä.

Moraaliseen kulttuuriin sisältyy hyvän tahdon käsite. Hollo arvelee sen olevan tuottamis- ja kuvittelutoimintojen, esteettisen ja uskonnollisen sivistämisen kannalta tärkeä tunne-elämän hermistämisen ja voimistamisen sääntelijä. Rikas mielikuvitus ja hienostuneet tunteet synnyttävät monivaihteisen yksilöllisyyden. Persoonallisuus ja luonne edellyttävät eettisten voimien olemassaoloa.

Voluntaristisessa, tahdon toimintojen ensisijaisuutta korostavassa eettisessä teoriassa mielikuvitus ei voi esiintyä ratkaisevana tekijänä. Tottumusten ja tahdon toimintojen älylliset vastineet löytyvät muistin ja ymmärryksen piiristä eivät kuvittelun alueelta. Hollo muistuttaa, kuinka erilaiset jopa vastakkaisilta vaikuttavat psyykkiset toiminnot laajassa kasvatuksellisessa näkemyksessä liittyvät toisiaan tukeviksi ja toisiaan edellyttäviksi tekijöiksi. Vastakkaisten toimintojen omalaatuisuus säilyy ja tulee toistensa rinnalla selkeästi ilmi. Tahdon toimintoihin perustuva eettinen kasvatusta ja tunne-elämän ilmiöitä tarkasteleva mielikuvituksen kasvattaminen eivät ole keskenään ristiriidassa. Ne toimivat rajojen kirkastajana ja erilaisuutensa vuoksi toistensa täydentäjinä. Hollon mukaan mielikuvituksen kasvattaminen ja eettinen kasvatusta liittyvät toisiinsa.

Myötätunto ja vastatunto

Yksinomaan totunnaisuuteen ja tahdonponnistuksiin rakentuvasta eettisestä suhtautumisesta puuttuu ilo ja inhimillinen arvo, tunteen lämmittävä ja sykehdyttävä vaikutus. Tunne-elämä on yksi eettisyyden tärkeimmistä tekijöistä. Eettisyys pohjautuu hyvään tahtoon ja hyvä tahto kumpuaa vivahteikkaasta tunne-elämästä. Eettisyyden osana tunne-elämä saa yksilöllisesti omaksutun ja eletyn luonteen. Kaikkein selvimpänä ilmenee eettisyyden ja tunne-elämän välinen yhteys sympaattisten tunteiden alueella. Minäkeskeinen ihminen voi tahtonsa avulla koettaa olla loukkaamatta toisia ihmisiä. Myötätunnon puuttuessa ei mikään korkeampi eettisyys voi versoa ihmismielessä. Inhimillisen myötätunnon kasvaminen liittyy mielikuvituselämän kehittymiseen. Hollo toteaa, että mielikuvituksesta on ihmiselle korvaamatonta eettistä apua ”oman itsensä ulko- ja yläpuolelle kasvamisessa”.

Myös antipatialla eli vastatunnolla on tärkeä merkitys eettisessä kasvatuksessa. Läheisiin ihmisiin kohdistuva sympatia saattaa sumentaa eettistä arvostelukykyä. On oltava riittävästi vastatuntoa, jotta kykenee näkemään paheksuttavan asian omien kiintymysten ulkopuolella. Kun minäkeskeiset tunteet joutuvat myötä- ja vastatunnon yhteyteen ja niiden vastakkaisten vaikutusten sääntelemiksi, voi ihmismielessä syntyä varsinaista oikeamielisyyttä, elävää eettistä suhtautumista. Hollon mielestä tunteen hienostuminen yleensä on terveen eettisen kehityksen edellytys. Eettisessä suhtautumisessa on aina kyse elävästä vivahteiden tajuamisesta. Se on jalostuneen tunne-elämän olennaisia vaikutuksia. Tästä näkökohdasta katsottuna tunteen vivahteikkuutta myötäilevä, rikkaita älyllisiä yhteyksiä luova mielikuvitus osoittaa merkityksellisyytensä eettiselle elämälle.

Eettisen ja mielikuvituksen suhteesta

Eettisen kasvatuksen päämääränä on ”mielenpohjan kuohkeus”, joka on kaiken terveen henkisen kasvamisen ehdoton edellytys. Hollo kirjoittaa, että jokaisen on kehiteltävä todellinen eettinen ratkaisu oman tunne-elämänsä pohjalta. On kyettävä näkemään tekonsa koko laajuus, siihen johtaneiden vaikutteiden laatu, välittömät ja välilliset seuraukset niin kirkkaasti, että voi uskoa toimineensa omaksumansa arviointiperiaatteen mukaisesti. Sellaisen eletyn kokonaiskuvan luominen on mahdollista ainoastaan kuvittelun avulla. Suoranaista tunteisiin vetoamista on vältettävä. Eettisessä kasvatuksessa pyritään vaalimaan tunnevirikkeitä, jotka luovat eettistä suhtautumista. Yksilön eettisen maailman avartaminen vetoaa ennen kaikkea mielikuvitukseen.

Yksipuolisesti minäkeskeisiin mielenliikkeisiin nojautuva moraalinen opetus liikkuu pakosta muistiin ja ymmärryksen totunnaisissa raiteissa. Hollo sanoo, että vain sympaattisia tunteita koskettamalla voi saada esille etäisyyksiä kirkastavan ja elämänpiirien välisiä avaruuksia silloittavan eettisen vaikutuksen, jossa kuvittelulla on tärkeä osa. Mielikuvituksen ominaisuutena on vastakkaisten tekijöiden yhdistäminen sopusointuiseksi konstellaatioksi. Tällainen synteesi on eettisessä elämässä välttämätön.

Eettinen kasvatusta ei saa unohtaa kaikkeen eettiseen liittyvää konfliktin luonnetta. Kasvatettavalta ei saa salata hänen olemuksessaan piileviä vastakkaisia suuntautumispyrkimyksiä. On toimittava päinvastoin ja annettava vastakkaisten pyrkimysten välisen jännityksen ilmetä mahdollisimman selvänä ja ehdotonta ratkaisua vaativana. Samalla on osoitettava, ettei ratkaisu merkitse jommankumman vastakkaisen tekijän valitsemista ja toisen hylkäämistä vaan kasvamista niiden välisen jännityksen avulla korkeampaan suhtautumisen tasoon. Kasvatuksen tulee kehittää varsinaista eettistä päähvyettä, oikeamielisyyttä.

TOIMINNALLINEN KASVATUS

Homo faber

Hollo tuo esille käytännöllisiin suorituksiin halukkaan ja pystyvän homo faberin. Hän mainitsee, että toiminnallisen kasvatuksen suunnitelmat yleensä vieroksuvat intellektualismin periaatteita. Ulkonaiseen tekoon keskittyvä kasvatus voi äärimmilleen vietynä päätyä manualismiin eli ammattimaisen kätevyyden ihannoimiseen ja tavoittelemiseen. Pelkkä hengetön ja persoonaton ulkoinen mekaaninen toiminta ei Hollon mielestä kelpaa kasvatukselliseksi ihanteeksi.

Toiminnallisen kasvatuksen toinen suuntaus kiinnittää huomiota toiminnan sisäisiin älyllisiin puoliin vaatimalla kasvatettavalta itsenäistä harkintaa, valikointia ja tiedollisten taitojen asianmukaista soveltamista. Pelkkä mekaaninen toistaminen harvemmin luo työn iloa. Henkilökohtainen harrastus ja kiintymys ovat kosketuksissa tunteiden kanssa. Hollo päättelee toiminnallisen kasvatuksen kaipaavan apua mielikuvituksen kasvattamisesta, koska tunteita kosketetaan parhaiten kuvittelun avulla tai sen edellytyksiä elvyttämällä.

Toiminnallinen kasvatus ja kuvittelun vaaliminen ilmenevät toisiaan leikkaavina kasvatusalueina. Toiminnallisuus voidaan ymmärtää niinkin laajasti, että mielikuvituksen kasvattamisen tehtävät sijoitetaan kokonaan sen piiriin. Säilyttävien ja toistavien henkisten toimintojen ohella viriää tunteen ja kuvittelun toimintoja. Ne voivat perustellusti vaatia itselleen erityisen tajunnansisäisen toimeliaisuuden nimen.

Ulkonaiseen, havaittavaan tekoon kiiruhtavan toiminnan kaltainen pyrkimys on tajunnansisäistä toteuttamista. Sillä tarkoitetaan sellaista henkistä työtä, jonka avulla yksilö tavoittelee itselleen uusia, oman persoonallisuutensa leimaavia todellisuuksia. Kyseessä voivat olla filosofiset, esteettiset, eettiset tai uskonnolliset pyrkimykset.

Toiminnallisuuden kasvatukselliseksi ihanteeksi ei kelpaa *"äkillisten, hatarien mielijohteiden mukaan toimiva tarmokkuus eikä teossa herpaantuva, aistittavan muodon täydellisyyteen koskaan päätyvätön sisäinen toteuttaminen."* Korkeamman toiminnallisuuden ihanteeksi sopii kuvitteellisen, sisäisen toteuttamisen ja tarmokkaan ulkonaisen muodonannon synteesi.